

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

A Dictionary of Greek Orthodoxy (Λεξικὸν Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας), ἀπὸ τὸν Rev. Nikon Patrinos, μὲ Πρόλογο τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀμερικῆς κ. Ἰακώβου, Ἔκδ. Greek Orthodox Archdiocese of North and South America (Department of Education), N. York, 1984, σελ. 391.

Πρόκειται γιὰ μόνोटμο, σύντομο Λεξικό, γραμμένο σὲ σχετικά ἀπλή ἀγγλικὴ γλῶσσα, ἀναλυτικὸ καὶ ἐπεξηγηματικὸ ὄρων θεολογικῶν, λειτουργικῶν, ἀγιολογικῶν, ἠθικῶν, θρησκευτικῶν-ἠθικῶν, ποὺ μπορεῖ νὰ ἐνδιαφέρουν τὸν μέσο ἀγγλόφωνο ὀρθόδοξο χριστιανὸ ὁποῦδήποτε στὴν ὀρθόδοξη «Διασπορά» σήμερα. Μιὰ ἀπὸ τίς μεγάλες δυσκολίες σὲ τέτοια ἔργα εἶναι τί παίρνει κανεὶς μέσα καὶ τί ἀφίνει ἀπέξω, καθὼς καὶ ἡ ἀποφυγὴ κάποιας ἰδιαίτερης τάσης. Τὸ Λεξικὸ τοῦ π. Πατρινάκου πέτυχε νὰ περιλάβει μόνο τὰ οὐσιώδη καὶ κοινῶς παραδεκτά, ἀφίνοντας γιὰ ἄλλα ἔργα ὁποιοσδήποτε τάσεις ποὺ εἶναι φυσικὸ νὰ παρατηροῦνται στὴ σύγχρονη ὀρθόδοξη σκέψη. Ἐνημερώνει καὶ καθοδηγεῖ τὸν ἀναγνώστη, χωρὶς νὰ προσπαθεῖ νὰ τὸν μυήσει σὲ κάποιες ἰδιαίτερες θεολογικὰς ἀπόψεις. Ἐπειδὴ γνωρίζω τὸν σ., μούκανε, ἐπίσης, ἐντύπωση ἡ ἀπουσία ψυχολογικῶν ἢ κοινωνιολογικῶν κατευθύνσεων ἢ ἰδιαίτερων τόνων στὸ Λεξικὸ του· θέλει νὰ εἶναι παντοῦ οἰκουμηνικὰ ὀρθόδοξος. Οὔτε, ἐπίσης, εἰσέρχεται σὲ ἱστοριοφιλολογικὸν χαρακτήρα συζητήσεις, ποὺ ἀφίνουν ἀδιάφορο τὸν ἀπλὸ ὀρθόδοξο χριστιανὸ ἀναγνώστη· τοῦ ἀρκοῦν σὲ ἀμφισβητούμενα θέματα οἱ ἐπικρατήσασες καὶ καθιερωθεῖσες ἀπόψεις. Ὅμως σὲ λήμματα ποὺ ἔχουν εἰδικώτερη σχέση μὲ τὴν καθημερινὴ εὐσέβεια καὶ ζωὴ τοῦ ὀρθόδοξου πιστοῦ, ἰδίως αὐτοῦ ποὺ ζεῖ μέσα σὲ μιὰ θρησκευτικὰ πολὺφωνη κοινωνία, ὁ σ. προχωρεῖ σὲ διευκρινήσεις καὶ παρατηρήσεις ποὺ κάνουν τὸ Λεξικὸ του πολὺ χρήσιμο ὁδηγό. Ὁ πίνακας λημμάτων διευκολύνει πολὺ τὴ χρῆση του, καὶ ἡ ἐκτύπωσις εἶναι κάτι πέρα ἀπὸ κάθε ἔπαινο.

Στὸν πανοσ. συγγραφέα ὀφείλονται χάριτες γιὰ τὴ συγκέντρωση τόσο ὕλικου καὶ τὴν ἰσορροπία, ἀπλὴ διατύπωσή του σ' ἓνα Λεξικό, ποὺ ἔχει σκοπὸ νὰ ὑπηρετήσῃ τίς ἀνάγκες τοῦ μέσου ὀρθόδοξου πιστοῦ ὁποῦδήποτε μέσα στὴ «Διασπορά» τῆς Ἐκκλησίας μας, ἰδίως στὶς Ἠνωμ. Πολιτεῖες. Καὶ τὸ Τμῆμα Ἐκπαιδευσεως τῆς Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀμερικῆς ἀξίζει κάθε ἔπαινο γιὰ τὴ προχώρησε στὴν ἔκδοσιν αὐτὴ καὶ τὴν ἐπιμελήθηκε μὲ τόση καλαισθησία.

ΣΑΒΒΑΣ ΧΡ. ΑΓΙΟΥΡΙΔΗΣ

VERITATI IN CARITATE — Der Beitrag des Kardinals König zum Ökumenismus, herausgegeben im Auftrag des Stiftungsfonds PRO ORIENTE (Wien) von Theodor Piffel-Percevic und Alfred Stirnemann, Tyrolia-Verlag, Innsbruck-Wien-München 1981, σχ. 8ον, σελ. 244.

Ἡ πρόσφατος ἐπίσκεψις εἰς Ἑλλάδα τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Βιέννης Franciscus Kardinal König καθιστᾷ ἐπικαιρὸν τὸν καλαισθητὸν αὐτὸν τόμον, ὅστις ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ πρῶην Ὑπουργοῦ διὰ τὴν Ἐκπαίδευσιν τῆς Αὐστριακῆς Δημοκρατίας Dr. Theodor Piffel-Percevic καὶ ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ Γραμματέως τῆς Πολιτικῆς Ἀκαδημίας τῆς Βιέννης Dr. Alfred Stirnemann. Ἡ ἔκδοσις ἐγένετο κατ' ἐξουσιοδότησιν τοῦ λαμπροῦ Ἰδρύματος PRO ORIENTE, εἰς τὸ ὁποῖον ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ μὲν πρῶτος ἐκ τῶν δύο ἐκδοτῶν τυγ-

χάνει Πρόεδρος, ὁ δὲ δεύτερος Γενικὸς Γραμματεὺς. Ἀμφότεροι διακρίνονται διὰ τὴν μετ' ἑθνοσσιασμοῦ καὶ αὐτοθυσίας ἀφιέρωσιν τῶν δυνάμεών των εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ ἐπιδοφόρου αὐτοῦ Ἰδρύματος.

Ὁ τόμος οὗτος, ὡς ἀναφέρουν ἐν εὐσυνόπτῳ Προλόγῳ (σ. 8) οἱ κ. κ. Piffll-Percevic καὶ Stirnemann, ἐξεδόθη ἐξ ἀφορμῆς τοῦ γεγονότος, ὅτι ὁ Ἰδρυσας αὐτὸ Καρδινάλιος Kōnig τὸ 1981 συνεπλήρωσεν 25 ἔτη ὡς Ἀρχιεπίσκοπος Βιέννης. Ὁ σκοπὸς τῆς ἐκδόσεως ταύτης ὑπῆρξεν ἡ προβολὴ τῆς συμβολῆς τοῦ καρδινάλιου τούτου εἰς τὴν προώθησιν τοῦ οἰκουμενικοῦ διαλόγου οὐχὶ ἀπλῶς ὡς διαλόγου ἀγάπης, ἀλλ' ὡς διαλόγου ἀληθείας ἐν ἀγάπῃ, κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀπ. Παύλου «ἀληθεύοντες ἐν ἀγάπῃ» («Veritatem facientes in caritate» Ἐφ. 4,15).

Μετὰ τὸν πρόλογον ὁ Alfred Stirnemann παρουσιάζει ἕνθεν μὲν εὐσύνοπτον βιογραφίαν τοῦ Καρδινάλιου Kōnig, ὅστις ὑπῆρξε καὶ διακεκριμένος διεθνoῦς φήμης θεολόγος, ἀκαδημαϊκὸς διδάσκαλος καὶ συγγραφεὺς, ἐτέρωθεν δὲ τοὺς κυρίους σταθμοὺς τοῦ οἰκουμενικοῦ του ἔργου, ὅπερ ἐκορυφώθη εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἴδρυσιν τοῦ «Pro Oriente» (σελ. 9-18).

Ἐν συνεχείᾳ παρουσιάζονται λεπτομέρεια ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἰδρύματος αὐτοῦ, αἱ διατάξεις τοῦ διέποντος αὐτὸ Κανονισμοῦ, αἱ συνθέσεις τῶν διαφόρων διοικητικῶν ὀργάνων καὶ ἐπιτροπῶν αὐτοῦ, ὡς καὶ αἱ μέχρι τοῦ 1981 δραστηριότητές του, αἵτινες ἀνταποκρίνονται πλήρως εἰς τὸν κύριον σκοπὸν αὐτοῦ, ὅστις, συμφώνως πρὸς τὴν § 2 τοῦ μνημονευθέντος κανονισμοῦ, εἶναι ἡ ἀνάπτυξις καὶ προαγωγὴ τῶν «οἰκουμενικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Ὁρθοδόξων, Προ-χρησθωμένων καὶ Προ-εφελίων Ἐκκλησιῶν, ἡ ἐμβάθυνσις τοῦ οἰκουμενικοῦ φρονήματος ἐν Αὐστρίᾳ καὶ ἡ ὑποστήριξις τῶν οἰκουμενικῶν δραστηριοτήτων μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν». Ἡ ἐπιδίωξις πάντων τούτων θὰ γίνεταί «δι' οἰκουμενικῶν ἐπαφῶν, ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν, δημοσιεύσεων καὶ συνεδρίων, διὰ τῆς ἀνταλλαγῆς ἐπιστημόνων, τῆς χορηγήσεως ὑποτροφιῶν, μορφωτικῆς διὰ τὸν λαὸν δραστηριότητος καὶ τῆς προαγωγῆς τῆς συνεργασίας μεθ' ὁμοίων Ἰδρυμάτων, ἀκόμη καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὅπως καὶ δι' ἄλλων καταλλήλων μέσων» (σ. 19 - 46).

Τὸ κύριον μέρος τοῦ βιβλίου ἀποτελεῖ ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς οἰκουμενικῆς φιλοξενίας καὶ τῶν οἰκουμενικῶν ἐπαφῶν τοῦ Καρδινάλιου καὶ τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ κόσμου μετ' ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ἄλλων Ἐκκλησιῶν. Οὕτω, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν περιγράφονται ἐπισκέψεις εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸν Πατριάρχην Ρουμανίας, εἰς τὸν Πάπαν Ἰωάννην-Παῦλον τὸν Β', εἰς τὸν Πατριάρχην Σερβίας, εἰς τὸν Πατριάρχην Ρωσίας, εἰς τὸν Πατριάρχην Γεωργίας, ὡς καὶ ἐπισκέψεις τοῦ Πατριάρχου Ρουμανίας εἰς Βιέννην (σελ. 48-121).

Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι ἐν συνεχείᾳ αἱ περιγραφόμεναι προσωπικαὶ ἐπισκέψεις τοῦ καρδινάλιου μετ' ἐκπροσώπων τῶν ἄλλων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν ἢ τούτων μετ' ἐκεῖνου καὶ τοῦ Πάπα (σελ. 122-210). Τέλος περιγράφονται καὶ ἐπαφαί τινες μετὰ προτεσταντῶν καὶ μουσουλμάνων (σελ. 211-242).

Ἐκ τῶν περιγραφῶν τούτων γίνεται φανερόν ὁ ρηξικέλευθος καὶ πρωτοποριακὸς ρόλος τοῦ Καρδινάλιου Kōnig εἰς τὴν ἐν ἀγάπῃ προετοιμασίαν τοῦ ἐπικειμένου διαλόγου τῆς ἀληθείας. Ὡς σημειώνει ὁ Πρόεδρος τοῦ «Pro Oriente» πρ. Ὑπουργὸς Theodor Piffll-Percevic, ὁ Καρδινάλιος οὗτος «ὑπῆρξε τῷ 1961 ὁ πρῶτος Καρδινάλιος, ὅστις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ σχίσματος ἐπεσκέφθη τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως». Ὡσαύτως «ἐπεσκέφθη τὸ 1967 τὸν ρουμάνον πατριάρχην εἰς Βουκουρέστιον καὶ τὸ 1979 τὸν Πατριάρχην Σερβίας εἰς Βελιγράδιον. Ἦτο ὁ πρῶτος Καρδινάλιος, ὅστις

τὸ 1965 ὠμίλησεν εἰς ἓν Ἰσλαμικὸν Πανεπιστήμιον, ὁ πρῶτος χριστιανὸς ἐπίσκοπος, ὁ ὁποῖος ἐπισημῶς ἐκλήθη εἰς ἓν μουσουλμανικὸν τέμενος (Δαμασκὸς 1978). Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Μεταρρυθμίσεως οὐδεὶς καρδινάλιος πρὸ αὐτοῦ ἐπεσκέφθη τὴν Φινλανδίαν» (σ. 8).

Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίον ἀποτελεῖ σταθμὸν εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Οἰκουμενικῆς Βιβλιογραφίας, διότι ἀφ' ἑνὸς προβάλλει εὐσυνόπτως τὴν ἀποστολὴν καὶ δραστηριότητα τοῦ «Pro Oriente», ἀφ' ἑτέρου ὁρθῶς τονίζει ὅτι ἡ οἰκουμενικὴ φιλοξενία καὶ ἀλληλογωριμία ἐν ἀγάπῃ εἶναι «ἡ ἀναγκαία δίοδος», ἵνα φθάσωμεν πρὸς τὸν θεολογικὸν διάλογον καὶ τρίτον παρουσιάζει ἓνα διαπρεπῆ σκαπανέα τοῦ ἀληθινοῦ Οἰκουμενισμοῦ, ὅστις, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἀνέδειξε τὴν Βιέννην γέφυραν τῆς Δύσεως πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν. Τοιοῦτοτρόπως ἐν τῇ γενεᾷ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἐκήρυξαν τὴν ἀνάγκην τῆς συμφιλίωσεως, ἀνεκάλυψαν τὴν ὑπαρξίν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν καὶ προητοίμασαν δι' ἔρχομένην γενεάν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐνόητος μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν, ὁ Καρδινάλιος König κατέχει ἰδιαιτέραν θέσιν.

Ὁφείλονται συγχαρητήρια εἰς τὸ Προεδρεῖον καὶ τὸ Kuratorium τοῦ «Pro Oriente» καὶ ἰδίως εἰς τοὺς ἀκαταπονήτους λαμπροὺς ἐκπροσώπους του, τὸν Πρόεδρον Theodor Piffl-Percevic καὶ τὸν Γενικὸν Γραμματέα του Alfred Stirnemann, διότι διὰ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίου κατέστησαν γνωστὴν τὴν μέχρι τοῦ 1981 Οἰκουμενικὴν δραστηριότητα τοῦ Καρδινάλιου König, ὅστις, σημειωτέον καὶ μέχρι σήμερον συνεχίζει τὴν εὐγενῆ προσπάθειάν του. Ἔστω ὡς παράδειγμα ἡ ἐντὸς τοῦ 1984 νέα ἐπίσκεψις του εἰς τὸν Πατριάρχην Σερβίας ἢ ἡ ἐπίσκεψις του εἰς Ἑλλάδα μετὰ τοῦ Προέδρου, τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως καὶ ἄλλων διακεκριμένων στελεχῶν τοῦ «Pro Oriente», κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὁποίας οὗτοι, συνοδευόμενοι καὶ ὑπὸ τοῦ Πρωτοσυγκέλλου τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Αὐστρίας Ἀρχιμ. Μιχαὴλ Σταϊκού, εἶχον ἐγκαρδίους ἐπαφὰς καὶ συνομιλίας μετὰ τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Σεραφεῖμ, μετὰ τοῦ Προέδρου τῆς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς Διορθοδόξου καὶ Διαχριστιανικῶν Σχέσεων Σεβ. Μητροπολίτου Κίτρου κ. Βαρνάβα, μετὰ πολλῶν ἄλλων Σεβ. Ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ὁποίων παρέθεσαν εἰς αὐτοὺς καὶ γεῦμα, μεθ' Ἱ. Μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ἐν ταῖς ὁποίαις οὗτοι ἐφιλοξενήθησαν καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἀπεκόμισαν ἀρίστια ἐντυπώσεις καὶ μετὰ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ τῶν δύο Θεολογικῶν ἐν Ἑλλάδι Σχολῶν (τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης), ἐν ταῖς ὁποίαις ἡ Α. Ἐκκλησιολογία ὁ Καρδινάλιος König, ἐνώπιον πυκνοτάτων ἀκροατηρίων, ἔδωκε θαυμασίαν διάλεξιν ἐπὶ τοῦ θέματος «Ὁ διάλογος τῶν Χριστιανῶν μετὰ τὸν κόσμον τῆς σήμερον», ἀποσπᾶσας θερμῶτα χειροκροτήματα.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

DAS GEMEINSAME CREDO—1600 Jahre seit dem Konzil von Konstantinopel,
herausgegeben im Auftrag des Stiftungsfonds PRO ORIENTE (Wien) von
Theodor Piffl-Percevic und Alfred Stirnemann, Tyrolia-Verlag, Innsbruck-Wien 1983, σελ. 264.

Ὁ τόμος οὗτος, —ὅστις ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἐν Βιέννῃ Ἰδρύματος PRO ORIENTE ὑπὸ τὰς εὐλογίας τῆς Α.Θ.Π. τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου, διατυπωθείσας εἰς καταχωριζομένην ἐν αὐτῷ σχετικὴν ἐπιστολὴν (σ. 7)— περιλαμβάνει εἰσηγήσεις καὶ διακηρύξεις συνεδρίων καὶ ἐπιστημονικῶν συμποσίων, ὡς καὶ περιγραφὰς ἑορταστικῶν ἐκδηλώσεων, αἵτινες ἐγένοντο ἐπὶ τῇ συμπληρώσει 1600 ἐτῶν ἀπὸ τῆς συγκλήσεως τῆς Β' Οἰκουμενικῆς Συνόδου (σελ. 36-162).

Αἱ εἰσηγήσεις καὶ ἑορταστικαὶ ἐκδηλώσεις αὐταὶ ἐξαιροῦν τὴν σημασίαν τῆς Συνόδου ταύτης ἥτις συνῆλθεν ἐν τῷ Ἱ. Ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐπεσήμανε ἑνωτικὸν τῶν Πνευματομάχων τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ συνεπλήρωσε

τὸ ὑπὸ τῆς ἐν Νικαίᾳ Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου διατυπωθὲν Σύμβολον τῆς Πίστεως ἐν τῇ μορφῇ, ἥτις ἐπὶ 1600 ἔτη ἀναγνωρίζεται ὡς ἀuthεντικὴ ἔκφρασις τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τὸ Σύμβολον τοῦτο, ὅπερ χαρακτηρίζεται ὡς Σύμβολον Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως εἶναι κοινὸν εἰς πάντας τοὺς Χριστιανούς, εἴτε οὗτοι δέχονται τὴν Σύνοδον τῆς Ἐφέσου εἴτε ὄχι, εἴτε δέχονται τὴν ἐν Χαλικηδόνι Σύνοδον εἴτε ὄχι, εἴτε εἶναι ἀνατολικοί, εἴτε δυτικοί, εἴτε προτεστάνται εἴτε τριδεντιανοὶ (αὐτονοήτως ἐξαιρουμένου τοῦ filioque).

Ὁ παρῶν τόμος ἐξαιρεῖ τὸ γεγονός αὐτό, ἀπεικονίζων τὰ λεχθέντα εἰς σχετικὰς οἰκουμενικὰς συναντήσεις, ὁργανωθείσας ἐν Βιέννῃ ὑπὸ τοῦ Pro Oriente, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς αὐστριακῆς ὑποεπιτροπῆς τῆς διεθνoῦς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν Συγκριτικὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν πρὸς ἐξέτασιν τῆς οἰκουμενικῆς σημασίας τοῦ Συμβόλου Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως. Τῶν συναντήσεων μετέσχον ὀρθόδοξοι, ἐκπρόσωποι ἄλλων ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν, προτεστάνται καὶ καθολικοὶ θεολόγοι. Ἐπίσης παρατίθενται τὰ τῶν σχετικῶν ἑορτασμῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ ἐν Ρώμῃ ὑπὸ τοῦ Βατικανοῦ, ὡς καὶ διάφορα σχετικὰ ἔγγραφα, ὅπως εἶναι ἡ πατριαρχικὴ καὶ συνοδικὴ ἐγκύκλιος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Πάπα πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχη καὶ αἱ οἰκουμενικαὶ διακηρύξεις τῶν ἐκκλησιῶν ἐν τῇ Δυτικῇ καὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Γερμανίᾳ.

Ἐπειδὴ τὸ 1981 ἐπίσης ἐωρτάζετο ἡ συμπλήρωσις 1550 ἐτῶν ἀπὸ τῆς συγκλήσεως τῆς Γ΄ ἐν Ἐφέσῳ Οἰκομ. Συνόδου (431) προσετέθησαν εἰς τὸν τόμον καὶ τὰ σχετικὰ κείμενα τῆς Συνόδου ταύτης (μετὰ τὰ κείμενα τῆς Β΄ Οἰκομ. Συνόδου) (σ. 9-32), ὡς καὶ περιγραφὰ σχετικῶν ἑορτασμῶν γενομένων δι' αὐτὴν ἐν Ρώμῃ (σ. 163-166).

Ἐπιπλέον εἰς τὸν τόμον περιελήφθησαν περιγραφαὶ συναντήσεων γενομένων τὰ ἔτη 1971, 1973, 1976 καὶ 1978 ἐν Βιέννῃ μεταξὺ ἐκπροσώπων ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν καὶ ρωμαιοκαθολικῶν (σ. 167-243).

Τέλος ἐν τῷ τόμῳ περιελήφθη καὶ εἰδικὸν κεφάλαιον ἀναφερόμενον εἰς τὰς ἐργασίας, τὰ συμπεράσματα, τὰς ἀποφάσεις καὶ τὰς διακηρύξεις τοῦ Πρώτου Ἐκκλησιολογικοῦ Kolloquium, ὅπερ ἀπὸ 1ης μέχρις 7ης Ἀπριλίου 1974 συνεκλήθη ἐν Βιέννῃ καὶ τοῦ ὁποίου μετέσχον ὀρθόδοξοι καὶ ρωμαιοκαθολικοὶ θεολόγοι (σ. 244-253). Διὰ τὸ Kolloquium τοῦτο, ὅπερ ὀργανώθη ὑπὸ τοῦ Ἰδρύματος PRO ORIENTE ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐν Chambésy Ὀρθοδόξου Κέντρου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς ἐν Βατικανῷ Γραμματείας διὰ τὴν ἐνότητά τῶν Χριστιανῶν, τὸ 1976, μερίμνη τοῦ Pro Oriente, ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἐκδ. οἴκου Tyrolia (Innsbruck-Wien-München) τόμος ἐξ 196 σελίδων, περιλαμβάνων τὰς κατ' αὐτὸ γενομένας εἰσηγήσεις καὶ διακηρύξεις καὶ ἔχων τὸν τίτλον «Auf dem Weg zur Einheit des Glaubens».

Ὁφείλονται ἔπαινοι καὶ εὐχαριστίαι εἰς τὸ PRO ORIENTE καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς κ.κ. Theodor Piffel-Percevic καὶ Alfred Stirnemann διὰ τὴν λαμπρὰν αὐτὴν ἐκδοτικὴν δραστηριότητα, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ πολυτιμοτάτην συμβολὴν εἰς τὴν καθ' ὅλου ἱστορίαν τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως καὶ ἰδίως τῶν διαλόγων μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ Ρωμαιοκαθολικῶν.

Εἰς τοὺς ἐν τῇ παρούσῃ βιβλιοκρισίᾳ μνημονευθέντας δύο τόμους ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ μνημονεθοῦν αἱ εἰσηγήσεις τῶν Ἑλλήνων Θεολόγων Ἰωάννου Ἀναστασίου («Ἡ Β΄ Οἰκομ. Σύνοδος ἐξ ὀρθοδόξου ἐπόψεως» καὶ «Ἡ 1600ετηρὴς τῆς Β΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐν Κωνσταντινουπόλει»), Σεβ. Μητροπολίτου Μύρων Χρυσοστόμου («Αἱ ἱστορικο-δογματικαὶ προϋποθέσεις τῆς Οἰκουμενικότητος τῆς Β΄ Οἰκομ. Συνόδου»), Σεβ. Μητροπολίτου (νῦν Ἐλβετίας) Δαμασκηνοῦ Παπανδρέου («Ἡ ἰδέα τοῦ Ἐκκλησιολογικοῦ Kolloquium» — «Ἡ προπαρασκευὴ τῆς Πανορθοδόξου Συνόδου»), Εὐαγγέλου Θεοδώρου («Ἡ ἐνότης τῆς πίστεως καὶ ἡ ποικιλία τῆς ἐκφράσεως»), Βλασίου Φειδᾶ («Ἀνάθεμα καὶ Σχίσμα. Συνέπειαι τῆς ἄρσεως τῶν ἀναθεμάτων»).

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Θεοδώρου Στ. Νικολάου, *Ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως καὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς κατὰ Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 165.

Διὰ τῆς παρουσίας πραγματείας, ἐγκριθείσης ὁμοφώνως καὶ μὲ «Ἄριστα» ὡς διδακτορικῆς διατριβῆς ὑπὸ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ὁ συγγραφεύς, ὅστις προσφάτως ἐξελέγη Καθηγητῆς τῆς Ὀρθοδόξου Θεολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου, συνεχίζει τὴν ἔρευνάν του εἰς τὸν τομέα τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου ἀντικειμένου τῆς περὶ παθῶν διδασκαλίας των ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ δεδομένα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας (πρβλ. μεταξὺ ἄλλων τὴν διδακτορικὴν του διατριβὴν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου Βόννης: Der Neid bei Johannes Chrysostomus, unter Berücksichtigung der griechischen Philosophie, Bonn 1969).

Εἰς τὴν Εἰσαγωγήν (σ. 9-22) ἐκτίθεται ἡ σημασία καὶ δομὴ τῆς ἐργασίας, ἀναλύονται συντόμως οἱ ὅροι «αὐτεξούσιον» καὶ «πάθος» καὶ καταδεικνύονται αἱ δυσχέρειαι τοῦ θέματος δι' ἀναφορὰς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας καὶ τὸ κλασσικὸν παράδειγμα τελείως ἀντιτιθεμένων ἀπόψεων τῶν Descartes καὶ Spinoza.

Ἐν συνεχείᾳ γίνεται ἡ διαπραγματεύσις τοῦ θέματος εἰς ἕξ κεφάλαια. Εἰς τὰ τρία πρῶτα ἐξ αὐτῶν (σ. 23-55) ἐξετάζονται τὰ ζητήματα τῆς ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς συγκροτήσεως τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ἐνιαίου τῆς ψυχῆς καὶ τῶν δυνάμεων αὐτῆς καὶ τέλος τῆς λογικῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς. Ἀξιοπρόσεκτος εἶναι ἐνταῦθα ἡ θέσις, ὅτι ἡ διάκρισις κυρίως δύο δυνάμεων ἐν τῇ ψυχῇ (λογικῆς καὶ ἀλόγου), δὲν ὑποδηλώνει διαρχικὴν τῆς ψυχῆς δομὴν, ἀλλ' ἐρμηνεύει τὰς πράξεις τοῦ ἀνθρώπου. Πρὸς τὴν λογικὴν τοῦ ἀνθρώπου δύναμιν, ἥτοι τὸ ἡγεμονικὸν πνεῦμα, συνδέεται ἡ αὐτεξουσιότης τοῦ ἀνθρώπου, πρὸς δὲ τὴν ἄλογον δύναμιν, τὸ ὑποκείμενον πνεῦμα, τὰ πάθη τῆς ψυχῆς.

Ἡ αὐτεξουσιότης εἶναι τὸ θέμα τοῦ τετάρτου (σ. 56-77), τὸ δὲ ὑποκείμενον πνεῦμα καὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς τὸ θέμα τοῦ πέμπτου κεφαλαίου (σ. 78-125). Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀπορρέουσα εὐθύνη ἐβιάθη πλήρως ἐν τῇ ζωῇ τοῦ προπτατικοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐπανακτᾶται διὰ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ὅποτε ἡ δύναμις τοῦ νοῦ, («τὸ ἐλεύθερον κριτήριον») αὐτοῦ, ἀνακαινοῦται, φωτίζεται καὶ ἀγιάζεται. Τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου ἐγγυᾶται μόνον ἡ ὀρθὴ ἐκλογή, πρᾶγμα τὸ ὅποσον πλέον συγκεκριμένως σημαίνει ἀποφυγὴν καὶ ἀπαλλαγὴν ἐκ τῶν παθῶν. Αἱ εἰς τὸν ἀνθρώπον ἐνθεθεῖσαι δυνάμει θετικαὶ κινήσεις τοῦ ὑποκειμένου πνεύματος («ὑπουργίας ἕνεκα» δημιουργηθεῖσαι) παρεχάραχθησαν αὐτεξουσιῶς ἐν τῇ πτώσει καὶ ἕνεκα ταύτης. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη τῆς ἀρχῆς τῶν παθῶν, ἐκπροσωπούμενη ἐκτός τοῦ Κλήμεντος καὶ γενικώτερον ὑπὸ τῆς πατερικῆς παραδόσεως, διαφέρει, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ κ. Νικολάου, ἐκ τῶν γνωστῶν θέσεων τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Τοῦτο διαπιστώνεται κατόπιν διεξοδικῆς ἀντιπαραβολῆς καὶ συγκρίσεως τῶν σχετικῶν διδασκαλιῶν. Προσέτι ἀποδεικνύεται ἐνταῦθα ἡ ἐσφαλμένη ἐν προκειμένῳ γνώμη πολλῶν ἐρευνητῶν τοῦ Κλήμεντος καὶ ὑπογραμμίζεται τὸ γεγονός, ὅτι ὅροι τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, χρησιμοποιούμενοι ἐν τῇ χριστιανικῇ γραμματεῖᾳ, ἐναρμονίζονται εἰς τὰ δεδομένα τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως.

Τὸ σημεῖον τοῦτο διατρωνῶνται ἐμφανέστερον εἰς τὸ τελευταῖον κεφάλαιον τῆς μελέτης, τὸ διαπραγματεύμενον τὴν «ἀπάθειαν» ὡς ἀποτέλεσμα ἀδιαλείπτου ἠθικοῦ ἀγῶνος καὶ κατὰ Χριστὸν γνώσεως καὶ ζωῆς (σ. 126-136). Ἐνταῦθα ἐξαιρεται ἡ ὑ π α ρ ξ ι α κ ἡ σημασία τοῦ θέματος τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς, ἀφοῦ ὁ ἀνθρώπος δὲν δύναται νὰ νοηθῇ χωρὶς τὴν πάλην καὶ ἀντίθεσιν ἡγεμονικοῦ καὶ ὑποκειμένου πνεύματος, καὶ ἐξετάζεται εἰδικῶς τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀπαθείας. Τὸ ἰδεῶδες τοῦτο, ἐληγμένον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, συνδέεται εἰς τὴν πατερικὴν παράδοσιν ἀρρήκτως

πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ γνώσιν καὶ σωτηρίαν καὶ σημαίνει ἐνταῦθα ἐπαναγωγὴν εἰς τὸ «καθ' ὁμοίωσιν» καὶ «θεωτικὴν» ἔξιν.

Ἡ ἔργασία κατακλείεται δι' Ἐπιλόγου (σ. 137-141), Περιλήψεως εἰς τὴν γερμανικὴν γλῶσσαν (σ. 143-147), Συμπτήσεων, Βιβλιογραφίας, Πίνακος χωρίων Ἀγίας Γραφῆς καὶ Εὐρετηρίου ὄρων.

Ἄς σημειωθῆ, ὅτι ὁ πλοῦτος σχετικοῦ πρὸς τὸ θέμα ὕλικου ἐκ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ἡ ἐπεξεργασία χωρίων καὶ ἐξ ἄλλων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ πατέρων καθιστοῦν τὴν παροῦσαν ἔργασίαν ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὸ ἐρευνώμενον θέμα γενικωτέρας σημασίας. Εἰδικώτερον ὁ ἱερὸς Κλήμης ἀποδεικνύεται διὰ τοῦ βιβλίου τούτου πρωτοπόρος ἐκπρόσωπος τῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως καὶ τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς, ἑλληνικῆς πατερικῆς σκέψεως, ἡ ὁποία σημαντικῶς ἔχει διαφοροποιηθῆ ἔναντι τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παραδόσεως.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Theodor Nikolaou, *Die Stellung der Ikone. Ihre Bedeutung im liturgischen Leben der Orthodoxen Kirche*, ἐν: K N A — Ökumenische Information, Nr. 49-51, 1983.

Ἡ θέσις τῆς εἰκόνης ἐν τῇ ζωῇ τῆς Ἐκκλησίας ἀπετέλεσε πολλάκις καὶ πολλαπλῶς ἀντικείμενον διαμφισβητήσεων καὶ ἐρίδων καὶ διαχωρίζει καὶ σήμερον ἐν πολλοῖς τὴν Ὁρθόδοξον ἐκ τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν. Εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην ἀναλύεται ἡ ὑπηρετικὴ ἀναφορὰ καὶ σύνδεσις τῆς εἰκόνης πρὸς τὸ Μυστήριον τῆς Οἰκονομίας καὶ ἐξαίρεται ἡ μορφωτικὴ σημασία της ὡς πηγῆς διδασκαλίας καὶ ἐκφραστικοῦ μέσου τῶν ἱεραρχημένων θεολογικολειτουργικῶν ἀξιών. Ἰδιαιτέρως ἐκτίθεται ὁ δυναμικὸς χαρακτήρ της, ὁ ὁποῖος κορυφώνεται εἰς τὴν λειτουργικὴν ζωὴν τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ εἰκὼν βιοῦται ὡς κατηγορία μετοχῆς εἰς τὴν πραγματικότητα τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας. Δι' αὐτὸ δὲν πρόκειται περὶ ἐπουσιώδους καὶ στερουμένου σημασίας λειτουργικοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ περὶ οὐσιωδεστάτου συστατικοῦ στοιχείου τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Theodor Nikolaou, *Zur Identität des MAKAPIOΣ ΓΕΡΩΝ in der Mystagogia von Maximus dem Bekenner*, ἐν: Orientalia Christiana Periodica, 49, 1983, 407-418.

Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου «Μυσταγωγία» τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ ἀνάγεται συμφώνως πρὸς τὴν ἰδίαν τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς ὁμολογίαν εἰς τινὰ «μακάριον γέροντα». Τινὲς τῶν ἐρευνητῶν ἐταύτισαν τὸν «μακάριον γέροντα» πρὸς τὸν Διονύσιον τὸν Ψευδο-Ἀρεοπαγίτην, ἕτερον πρὸς τὸν Σωφρόνιον Ἱεροσολύμων, ἡ ἔρριψαν ἀπλῶς τὴν ἰδέαν, ὅτι ἴσως πρόκειται διὰ φιλολογικὴν ἐφεύρεσιν (literarische Fiktion). Ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ ἐπιστημαίνεται, κατόπιν προσεκτικῆς φιλολογικῆς ἐρεύνης τῶν σχετικῶν τοῦ ἔργου χωρίων καὶ ἀναφορᾶς καὶ πρὸς τὸ ὅλον ἔργον τοῦ ἱεροῦ Πατρὸς, τὸ ἐσφαλμένον τῆς πρώτης ὑποθέσεως, συζητοῦνται δὲ διεξοδικῶς αἱ δύο ἄλλαι, αἱ ὁποῖαι ὡσάυτως ἀποκλείονται ἐκ λόγων περιεχομένου καὶ χρόνου συγγραφῆς τῆς Μυσταγωγίας.

Ὁ συγγραφεὺς προβάλλει τὴν ἄποψιν, ὅτι ὁ «μακάριος γέροντα» ὑπῆρξε μοναχὸς τις καὶ πνευματικὸς πατὴρ τοῦ ἁγίου Μαξίμου, ὅτε οὗτος ἔζη εἰς μονὴν τῆς Χρυσουπόλειως (611-624) ἢ εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου εἰς τὴν Κύζικον (624-626). Ἐκ τοῦ πνευματικοῦ τούτου πατρὸς παρέλαβεν ὁ ἱερὸς Μάξιμος γενικὰς μόνον ἰδέας τοῦ ἔργου, ὡς ἐνε-

θυμῆτο ταύτας, μορφώσας καὶ διευρύνσας ταύτας εἰς τὸ γνωστὸν ἔργον τοῦ Μυστάγωγία, τὸ ἀριστούργημα αὐτὸ τῆς πατερικῆς πνευματικότητος.

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Β α σ. Μ ο υ σ τ ά κ η, δ. Θ., *Ἡ προφητεία τοῦ Ναούμ*, Ἀθήναι 1983, σελ. 58.

Εἰς τὸ μικρὸν ἀλλὰ λίαν περιεκτικὸν τοῦτο ἔργον τοῦ, ὁ κ. Βασ. Μουστάκης σχολιάζει μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας τὸ γνωστὸν παλαιοδιαθηκικὸν βιβλίον τοῦ προφήτου Ναούμ, τὸ ὁποῖον περιέχει ἀπειλητικὰς προφητείας κατὰ τῆς πάλαι ποτὲ ἀκμασάσης «μεγάλης πόλεως» Νινευῆ, πρωτευούσης τῆς Ἀσσυριακῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐν ἀρχῇ ἀσχολεῖται δι' ὀλίγων μὲ τὴν προσωπικότητα τοῦ προφήτου καὶ μὲ τὰ κυριώτερα εἰσαγωγικὰ θέματα τοῦ, ἐκ τριῶν κεφαλαίων συγκειμένου, φερωνύμου βιβλίου (σελ. 5-8), εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ὁποίου προβαίνει ἐν συνεχείᾳ, χωρίζων τὸ κείμενον εἰς μικρὰς ἐνότητες (σελ. 9-58).

Ἡ ἀνάλυσιν γίνεται ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο' καὶ μὲ τὴν χρῆσιν πλουσίου ὕλικου ἀπὸ διαφόρου ἐκκλησιαστικῶς ἐρμηνευτάς. Πρωτοτυπῶν ὁ σ. καὶ ἐνταῦθα, ὅπως καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα ἔργα του, ἐπεκτείνεται καὶ πέραν τῆς βιβλικῆς ἐρμηνείας τοῦ κειμένου, διὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ ὕλικον καὶ ἀπὸ μὴ ἐκκλησιαστικῶς, ἀκόμη δὲ καὶ ἀπὸ μὴ χριστιανῶς συγγραφεῖς. Οὕτω παραθέτει ποικίλα κείμενα καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ Μεγ. Βασιλείου, τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ Ἱερωνύμου καὶ Αὐγουστίνου, μέχρι τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, τοῦ Ἰωάννου τῆς Κροστάνδης καὶ τοῦ Giovanni Papini καὶ ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Εὐριπίδου, τοῦ Ἀριστοφάνους καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, μέχρι τοῦ Nietzsche καὶ τοῦ Καβάφη.

Ἐξ ἄλλου παρ' ὅτι χρησιμοποιεῖ τοὺς Ο', ἀνατρέχει καὶ εἰς ἄλλας παλαιὰς ἑλληνικὰς μεταφράσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὡς τοῦ Ἀκύλα, τοῦ Συμμάχου καὶ τοῦ Θεοδοτίωνος, αἱ ὁποῖαι ἔχουν διασωθῆ ἀποσπασματικῶς εἰς τὰ Ἐξαπλᾶ τοῦ Ὠριγένους. Λαμβάνει ὡσαύτως ὕπ' ὄψιν του καὶ τὸ εἰς ἐπιστημονικὰς ἐρμηνείας χρησιμοποιουμένον ἀντίστοιχον μασωριτικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον, διευκολύνων τὸν ἀναγνώστην νὰ προσεγγίσῃ εἰς ἑβραϊκοὺς ὅρους, οἱ ὁποῖοι ὑπόκεινται ὡς βᾶσις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου. Πέραν τούτων ἀναφέρεται καὶ εἰς διενεργηθείσας κατὰ καιροὺς εἰς τὰ ἐρεῖπια τῆς Νινευῆ ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφάς, διὰ τῶν ὁποίων ἔχουν ἔλθει εἰς φῶς εὐρήματα, τὰ ὁποῖα, ὡς λέγει καὶ ὁ σ., «ὀμιλοῦν γιὰ ἓνα μεγάλο δυσπερίγραπτον» (σελ. 9). Ὁρθῶς δὲ πράττει οὕτως, διότι ἡ Νινευῆ ἔχει ἀπασχολήσει πολὺ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν, ἕνεκα τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ της.

Πρέπει ἀκόμη νὰ ἐπισημανθῆ ὅτι ὁ σ., καίτοι δὲν ἀπέβλεψεν εἰς συγγραφὴν ἐπιστημονικοῦ ὑπομνήματος, δεδομένου ὅτι ὁ σκοπὸς του εἶναι κυρίως ἐποικοδομητικὸς, δὲν ἀφήνει ἀπαρατήρητα ὠριμένα σημεῖα τοῦ βιβλίου, τὰ ὁποῖα ἀπησχόλησαν κατὰ καιροὺς κορυφαίους ἐρμηνευτὰς ἢ ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον ἐπιστημονικῶν συζητήσεων καὶ διαμαχῶν (βλ. π.χ. σελ. 21, 24 κ.ά.). Ἀναφέρεται δὲ καὶ εἰς πολλὰ κείμενα ἀπὸ ἄλλα βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, διὰ νὰ συναγάγῃ συμπεράσματα (Ψαλμοί, Παροιμίαι, Σοφία Σειράχ, Ἀμώς, Ἱερειάας) καὶ νὰ προβῆ εἰς παραλληλισμοὺς καὶ συγκρίσεις (Ὡσέ, Καινὴ Διαθήκη). Εἰς τὰς σελ. 32-33 μεταφέρει ἐν χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ προοίμιον «μιας βιβλικῆς τραγωδίας ποῦ γράφτηκε στὶς μέρες μας, μὲ κύρια πρόσωπα τὴν Ἰουδίθ καὶ τὸν Ὀλοφέρνη». Πρόκειται περὶ ἐνὸς ὠραιστάτου ἔργου τοῦ κ. Μ. μὲ τίτλον «Ὁ θάνατος τοῦ Ὀλοφέρνη», περὶ τοῦ ὁποίου μάλιστα ἔχομεν δημοσιεύσει καὶ ἐπαινετικὴν βιβλιοκρισίαν (βλ. «Θεολογία» 48 [1977], σελ. 1023-1025).

Ἡ ἐρμηνεία κατακλείεται μὲ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ καταστροφή τῆς Νινευῆ ἦτο μοιραία συνέπεια τοῦ ἁμαρτωλοῦ παρελθόντος της καὶ δὴ τῆς ἀλαζονείας καὶ τῆς ἀκολα-

σίας της. Προσφεύστατα ὁ σ. χρησιμοποιεῖ ἐν προκειμένῳ περὶ τῆς ἄλλοτε εὐδαίμονος αὐτῆς πόλεως τὸ χωρίον Ἀ' Μακκ. 1,40· «κατὰ τὴν δόξαν αὐτῆς ἐπληθύνθη ἡ ἀτιμία αὐτῆς καὶ τὸ ὕψος αὐτῆς ἐστράφη εἰς πένθος», ἐπισημαίνων συγχρόνως ὅτι παρόμοιον τι διδάσκει καὶ ἡ ἀρχαία τραγωδία (σελ. 57). Ἀναφερόμενος δὲ προηγουμένως εἰς θρόνον περὶ καταποντισμοῦ τῆς Νινευθῆ, παραθέτει καὶ ἐν χωρίῳ ἀπὸ τὸν Μέγαν Βασιλείον ἐν ἰδίᾳ αὐτοῦ μεταφράσει· «Νᾶ μὴν ὑψηλοφρονεῖς, ἀλλὰ νὰ φοβᾶσαι. Γιατὶ ἡ Κρίση ἔρχεται πίσω ἀπὸ τὴ Χάρη. Ἀνάλογα μὲ τὰ δωρήματα ποῦ ἔλαβες καὶ μὲ τὸν τρόπο ποῦ τὰ ἐχρησιμοποίησες, θὰ δικασθεῖς» (σελ. 36).

Τὰς ὥραιās καὶ ζωηρὰς περιγραφὰς τοῦ προφήτου παρουσιάζει ὁ κ. Μ. μὲ πολλὴν γλαφυρότητα, σαφῆνειαν, συντομίαν καὶ χάριν. Ἡ λογία δημοτικὴ γλῶσσά του εἶναι ὑποδειγματικὴ, συγχρόνως δὲ καὶ δόκιμος ἐκκλησιαστικὴ καὶ μάλιστα ἱεροπρεπῆς. Καὶ ἴσως δι' αὐτὸ θὰ προεκάλει ἀπορίας τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς ἐν σημεῖον τῆς ἀναλύσεώς του χρησιμοποιεῖ περὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φράσιν. «Μ' αὐτῆ του τὴν ἐνέργεια θυμίζει ἄνθρωπο παράφορο, ἀχαλίνωτο στὰ αἰσθήματα» (σελ. 14). Ἡ παρομοίωσις αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὀπωσδήποτε τολμηρά, ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐδῶ γίνεται λόγος περὶ τοῦ Θεοῦ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ἐν αὐτῇ ἔχων ἀνθρώπινα αἰσθήματα καὶ μάλιστα συγκλονιζόμενος ἀπὸ βλαία καὶ ἀκατεύναστα πάθη («Θεὸς ζηλωτῆς» - ζηλότυπος, ὀργιζόμενος, ἐκδικούμενος, μετανοοῦν καὶ μεταμελούμενος κλπ.) καὶ τοῦ ὁποῦ αἱ ἀντιδράσεις περιγράφονται αὐτόθι μὲ ἀνθρωποπαθεῖς ἐκφράσεις, δὲν θὰ πρέπει νὰ σκανδαλίζῃ τὸν ἀναγνώστην. Ἄλλως τε εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην ὁ Θεὸς ἀντιπαλαίει πρὸς τὴν ὀργὴν καὶ τὴν εὐσπλαγχνίαν, συναισθήματα τὰ ὁποῖα ἀποκαλύπτουν τὸ μυστήριον τῶν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου σχέσεων Αὐτοῦ, ὡς αὐταὶ διαμορφώνονται ἀπὸ τὸ γεγονὸς τῆς ἁμαρτωλότητος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς περιπαθοῦς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτόν, παραβαλλόμενα πρὸς τὰς σχέσεις πατρὸς πρὸς τέκνα.

Τὸ νέον ἐρμηνευτικὸν αὐτὸ ἔργον τοῦ κ. Μουστάκη εἶναι ἀξιόλογον, τόσον ἀπὸ θρησκευτικῆς καὶ θεολογικῆς ὅσον καὶ ἀπὸ λογοτεχνικῆς ἀπόψεως.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΙΜΩΤΑΣ

Πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργίου Δ. Μεταλληνοῦ, Ἑλλαδικοῦ Αὐτοκεφάλου Παραλειπόμενα (Μελέτη Ἱστοριοφιλολογικὴ), Ἀθήνα 1983, σελ. 265.

Ὁ Πίναξ Περιεχομένων, ὁ Πρόλογος, ἡ Εἰσαγωγή, τὸ Συμπέρασμα καὶ ὁ Ἐπίλογος διαφωτίζουν τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου, τὸν τρόπον ἐργασίας, τὴν χρῆσιν τοῦ ὕλικου καὶ τὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα καταλήγει ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου τούτου πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, λέκτωρ τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1983).

Τὸν κύριον κορμὸν τῆς ὅλης ἐργασίας συνιστοῦν τὰ ἐδῶ ἐκδιδόμενα κείμενα. Πρὶν ἀπὸ κάθε ἐν ἀπὸ αὐτὰ ὑπάρχει ἡ ἀνάλογος ἱστορικὴ καὶ λοιπὴ εἰσαγωγή, μετὰ δὲ ἀκολουθοῦν τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα καὶ τὰ ἐπὶ μέρους συμπεράσματα. Ὁρθῶς λοιπὸν φέρει ἡ ἐργασία τὸν ὑπότιτλον: Μελέτη Ἱστοριοφιλολογικὴ.

Ἀπὸ πλευρᾶς ἱστορικῆς ἐξετάζεται ἡ περίοδος τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (1833/1850), εἰδικώτερον δὲ οἱ θεσμοί, οἱ ὁποῖοι συνδέονται πρὸς τὸ γεγονός αὐτό, ἀλλὰ καὶ τὰ πρόσωπα, ἅτινα διεδραμάτισαν τὸν κύριον ἢ δευτερεύοντα ρόλον εἰς τὴν ὅλην περὶ τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος διαδικασίαν.

Οἱ θεσμοὶ εἶναι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον. Τὰ κύρια δὲ πρόσωπα, κατὰ τὴν σειρὰ τοῦ πίνακος τῶν περιεχομένων τοῦ βιβλίου, ὁ Κωνσταντῖνος Τυπάλδος-Ἰακωβάτος, ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, ὁ Μισαήλ Ἀποστολίδης καὶ ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης. Βεβαίως οἱ ὡς ἄνω θεσμοὶ καὶ τὰ ἀναφερόμενα πρόσωπα δὲν εἶναι καὶ οἱ μόνου παράγοντες, οἱ συνδεδεμένοι πρὸς τὴν ἀνακέρυξιν καὶ

τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, διότι πρὸς αὐτὸ σχετίζονται καὶ ἄλλοι παράγοντες, ἐμφανεῖς ἢ ἀφανεῖς, οἱ ὁποῖοι ὅλοι λαμβανόμενοι ὑπ' ἕψιν δύνανται νὰ ἐξηγήσουν τὴν γένεσιν, τὴν ἐμφάνισιν καὶ τὴν λύσιν τοῦ πολυπλόκου τούτου θέματος.

Ἐκτὸς τῆς καθαρῶς ἱστορικῆς, ἀρχαιακῆς, φιλολογικῆς κ.λ. ἐργασίας, δίδονται καὶ οἱ ἀνάλογοι χαρακτηρισμοὶ ἐπὶ τῶν ὡς ἄνω θεσμῶν καὶ προσώπων, ἐξ ὧν διαφαίνεται ἡ ἰδεολογικὴ τοποθέτησις τοῦ συγγραφέως.

Ἡ βιβλιογραφία παρατίθεται εἰς τὸ ἰδιαιτέρον κεφάλαιον καὶ τὰς ὑποσημειώσεις. Εἶναι λεπτομερῆς. Καλύπτει τὰς διαφορὰς εἰς τὸ βιβλίον τοῦτο ἀναδιπλωμένας πτυχάς. Φθάνει μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Περιλαμβάνει καὶ μερικὰς κρίσεις διὰ τὰ ἐμφανιζόμενα βιβλία (σ. 192, ὑποσ. 327).

Ὁ συγγραφεὺς χρησιμοποιεῖ τὸ ἰδιαιτέρον συγγραφικὸν αὐτοῦ ὕφος, μὲ τὸ ὁποῖον διεγείρει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐκκλησιαστικά, θίγει καὶ ἄλλα σημεῖα. Παρενερίζει εἰς τὰ γραπτὰ του καὶ ἕτερα κείμενα, ἰδίως ἐπιστολάς, πολὺ ἐνδιαφερούσας. Θέτει ἐρωτήματα καὶ ἀπαντᾷ (σ. 206-207, 219). Προβάλλει τὰς πιθανότητας, τὰς ὑποθέσεις, κ.τ.λ. (σ. 56, 84, 85, 196, 239). Προβαίνει εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν γεγονότων (σ. 196). Δίδει τὰς προσωπικὰς του σκέψεις (σ. 122, 139, 152, 173).

*

Ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, ὁ ὁποῖος ὑπῆρέτησεν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν καὶ εἰς τὸ κλίμα τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου (τὴν μητρόπολιν Γερμανίας), παρουσιάζει τὸν τρόπον λειτουργίας καὶ δράσεως τῆς μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Ἀναγινώσκων κανεὶς τὸ βιβλίον τοῦτο βλέπει τὴν συνέχειαν καὶ τὴν συνέπειαν, αἵτινες χαρακτηρίζουν τὴν δρᾶσιν τοῦ αἰωνοβίου τούτου κέντρου τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τὸν τρόπον τῆς ἀντιμετώπισεως τῶν παρομοίας φύσεως καὶ ἄλλων πολυπλόκων ἐκκλησιαστικῆς ὑφῆς ζητημάτων διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας μας. Διὰ τὸν γνωρίζοντα ἔσωθεν τὰ πράγματα διαφορὰ δὲν ὑφίσταται.

Τὸ βιβλίον παρουσιάζει ἐνδιαφέρον καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰ. Θεολογικῆς σχολῆς τῆς Χάλκης, διότι εἰς αὐτὸ διαζωγραφίζεται ἡ ζωῆ, ἡ σκέψις καὶ ἡ δρᾶσις τοῦ Κωνσταντίνου Τυπάλδου-Ἰακωβάτου, μητροπολίτου Σταυρουπόλεως, πρώτου σχολάρχου αὐτῆς (1844-1864). Ὁ πατὴρ Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν πίνακα τῶν δημοσιευμάτων του (ἐξώφυλλον), ἔγραψε καὶ ἄλλας μελέτας γύρω ἀπὸ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, προεξαγγέλλει δὲ τὴν ἐκδοσιν τοῦ κατωτέρω ἀναφερομένου ἔργου:

[Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, Ἀρχεῖον Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης (1844-1864), τόμοι 4 (Γράμματα Πατριαρχικά, Ἐφορικά, Ἐπισκοπικά, Εἰσιτήρια καὶ Ἐγγυητικά τῶν Μαθητῶν καὶ οἱ Ἀπαντήσεις σ' αὐτὰ τοῦ Σχολάρχου)].

Πρόκειται δι' ἔγγραφα τῆς σχολῆς, ποῦ εἶχε λάβει μαζὺ του, κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἀπὸ τὴν σχολήν, ὁ Σταυρουπόλεως Κωνσταντῖνος Τυπάλδος, εἰς τὴν Κεφαλληνίαν. Ἡ ἰ. Θεολογικὴ σχολὴ καὶ τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον ἐν καιρῷ εἶχον προβῆ εἰς ἐπαφὰς μετὰ τῆς οἰκογενείας τοῦ Τυπάλδου διὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐγγράφων τούτων εἰς τὴν σχολήν, αἱ ὁποῖαι ἕμως δὲν ἐτελεσφόρησαν.

Δὲν γνωρίζω κατὰ πόσον ὁ π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός ὑπέβαλλε, πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν ὡς ἄνω κειμένων, τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου σκέψεις του πρὸς «Τὸ Σεπτὸν Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον».

Ὁ συγγραφεὺς τὸ ὡς ἄνω πονήματος συνεχίζει μὲ ἐπιτυχίαν νὰ ἀσχολῆται μὲ τὴν ἐκδοσιν ἀρχαιοῦ ὕλικου, ποῦ ἐνδιαφέρει τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον, τὴν ἱεράν θεολο-

γικὴν σχολὴν τῆς Χάλκης καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα. Εὐχομαι καρποφορίαν εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ ἀναληφθέντος τούτου ἔργου].

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΑΔΗΣ

Γεωργίου Θ. Τσέτση, ἐκδ., *Ἡ Διεκκλησιαστικὴ Συνεργασία στὴν Ἑλλάδα, Ἔκθεσις Πεπραγμένων τῆς Ἐπιτροπῆς Διεκκλησιαστικῆς Βοηθείας τοῦ ΠΣΕ, Ἀθήναι 1983, σελίδες 36, μετ' εἰκόνων.*

Ὁ ἐκδότης τοῦ παρόντος πονήματος, μέγας πρωτοπρεσβύτερος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Γεώργιος Θ. Τσέτσης, κατέχει τὴν υπεύθυνον θέσιν τοῦ ἀναπληρωτοῦ διευθυντοῦ τοῦ τμήματος διεκκλησιαστικῆς βοηθείας τοῦ ΠΣΕ καὶ εἶναι πρόεδρος τοῦ ὀρθοδόξου ὁμίλου ἐργασίας τοῦ ΠΣΕ εἰς τὴν Γενεύην. Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ὑπηρετεῖ εἰς τὴν ἔδραν τοῦ ΠΣΕ, καὶ ὑπῆρξεν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐμπείρους ἐκπροσώπους τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς τὰς ἀνωτέρας βαθμίδας τῆς γραμματείας τοῦ συμβουλίου εἰς τὴν ἔδραν αὐτοῦ, τὴν Γενεύην. Κατὰ τὸν ἐκδότην,

«Ἡ ἔκθεσις αὐτὴ πεπραγμένων προσπαθεῖ ἀκριβῶς νὰ πληροφώσῃ τὸ κοινὸ περὶ τοῦ τί συνετελέσθη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, σὲ συνεργασία μὲ τὸ ΠΣΕ, στὸν χῶρον αὐτὸ τῆς Χριστιανικῆς διακονίας καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης. Οἱ τομεῖς ποὺ καλύπτονται ἀφοροῦν τὴν ἐνίσχυσιν Ἐκκλησιαστικῶν Ἰδρυμάτων, τὴν οἰκουμενικὴν συμπαραστάσι σὲ ὥρες ἐκτάκτου ἀνάγκης, τίς θεολογικὰς ὑποτροφίας καὶ τὴν περίθαλψιν καὶ ἀποκατάστασι προσφύγων», σ. 6.

Α'. Πρόγραμμα ἐνίσχυσεως ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων καὶ ἀναπτυξιακῶν ἔργων, σ. 7-12. Κατὰ τὴν περίοδον 1957-1982 ἐδόθη τὸ χρηματικὸν βοήθημα εἰς γενικὸν σύνολον § 1.839.764.

Β'. Πρόγραμμα ὑλικῆς ἐνίσχυσεως ἰδρυμάτων, σ. 13-24. Ἡ βοήθεια αὐτὴ ἐγένετο εἰς εἶδος, κυρίως εἰς τροφίμα καὶ ρουχισμὸν, μὲ τὴν περίοδον ἀμικῆς 1953-1963, εἰς σύνολον § 58.066.235.

Γ'. Πρόγραμμα ἀμέσου βοηθείας σὲ περιπτώσεις ἐκτάκτου ἀνάγκης, σ. 26-27. Ἡ ἀνταπόκρισις εἰς ἐκτάκτους ἀνάγκας, ποὺ δημιουργοῦνται ἔπειτα ἀπὸ διαφόρους θεομηνίας (σεισμὸς, πλημμύρας κ.λπ.), ἔτη 1957-1981, σύνολον § 550.760.

Δ'. Πρόγραμμα Οἰκουμενικῶν Ὑποτροφιῶν, σ. 28-31. Ὑποτροφίαι δοθεῖσαι εἰς κληρικὰ καὶ λαϊκὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ μέρους τοῦ ΠΣΕ κατὰ τὰ ἔτη 1946-1980. Τοιαύτας ὑποτροφίας ἔλαβον, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸν κατάλογον ἄνδρες καὶ γυναῖκες, οἱ ὅποιοι κατέχουν σήμερον ὑπευθύνους ἐκκλησιαστικάς, ἐκπαιδευτικάς καὶ λοιπὰς θέσεις, μέσα εἰς τὴν ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν καὶ κοινωνίαν.

Ε'. Πρόγραμμα Οἰκονομικῶν Δανειοδοτήσεων, σ. 32-33. Ἔτη 1958-1980, σύνολον § 181.530.

Στ'. Οἰκουμενικὰ Κλιμάκια, σ. 34. Ἔτη 1951-1969. Σκοπὸς αὐτῶν ἦτο ἡ κοινοτικὴ ἀνάπτυξις, αἱ κοινωνικαὶ ὑπηρεσίαι καὶ ἡ λειτουργία κέντρων νεότητος τῶν οἰκείων μητροπόλεων.

Ζ'. Προγράμματα συμπαραστάσεως καὶ ἀποκαταστάσεως προσφύγων, σ. 35-36. Ἔτη 1951-1971. Σύνολον § 3.194.129.

Συνολικά, ἐὰν κάμῃ κανεὶς τὸν κόπον καὶ προσθέσῃ τὰ διδόμενα ποσὰ, τὸ ὅλικόν ποσόν, μαζὺ μὲ τὰ μὴ ἐμφανιζόμενα, φθάνει περίπου τὰ § 70.000.000. Ποσὸν σημαντικὸν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία μόλις εἶχεν ἐξέλθει ἀπὸ τὸν β' παγκόσμιον πόλεμον (1939-1945), καθὼς καὶ ὁλόκληρος ἡ χώρα.

Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἀνταπεκρίθη κατὰ τὸν ἓνα ἢ ἄλλον τρόπον

πρὸς τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν καὶ τὸ ΠΣΕ, διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ τακτικοῦ αὐτῆς πρὸς ἐκεῖνο ἐπιδόματός της, τῆς φιλοξενίας συνεδρίων τοῦ ΠΣΕ εἰς τὴν χώραν της, τῆς φιλοξενίας τῶν ἐκ τοῦ ΠΣΕ ἐπισκεπτῶν, τῆς παροχῆς ὑποτροφιῶν, κ.ἄ. Ὡσαύτως καὶ διὰ τῆς πάσης φύσεως βοήθειας αὐτῆς πρὸς χώρας καὶ Ἐκκλησίας, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται συχνὰ εἰς κατὰ-στασιν ἀνάγκης.

Πάντως, ἐκ τῆς πολυχρονίου ἐπὶ δεκαετίας προσωπικῆς τοῦ γράφοντος συμμετοχῆς ὡς ἐκπροσώπου τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, εἰς τὰς διαφόρους βαθμίδας καὶ ἐκδηλώσεις τοῦ ΠΣΕ, καὶ ἐκ τῶν ἐτησίων σχετικῶν ἐκθέσεων, διαφαίνεται ὅτι αἱ ὀρθόδοξοι Ἐκκλησιαστικαὶ δὲν καλύπτουν ἐπαρκῶς καὶ ὅσον ἔπρεπε, ὡς μέλη Ἐκκλησιαστικοῦ συμβουλίου, τὰς πρὸς τὸ ΠΣΕ οικονομικὰς αὐτῶν ὑποχρεώσεις, ὅπως ἐμφανίζονται πράττουσαι αἱ δυτικαὶ καὶ ἰδίως αἱ ἀμερικανικαὶ Ἐκκλησιαστικαὶ. Αἱ ἰδικαὶ μας Ἐκκλησιαστικαὶ παρουσιάζονται σχεδὸν πάντοτε ὡς λαμβάνουσαι καὶ οὐχὶ δίδουσαι Ἐκκλησιαστικαί, πρᾶγμα τὸ ὅποῖον ἀσφαλῶς προβληματίζει πολλοὺς διὰ τὸν τρόπον συμμετοχῆς καὶ καλύψεως τῶν πρὸς τὸ συμβούλιον ὑποχρεώσεών μας.

Αὐτὰ τὰ ὀλίγα διὰ τὴν παροῦσαν ἐκθεσιν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Georges Tsetsis, ed., *Orthodox Thought. Reports of Orthodox Consultation. Organized by the WCC, 1975-1982*, Geneva 1983, pp. I-IV, 1-96.

Ὁ πατὴρ Γεώργιος Τσέτσης ἐξέδωκεν εἰς τὸν παρόντα τόμον τὰς ἐκθέσεις τῶν θεολογικῶν διασκέψεων, αἱ ὁποῖαι ἐκλήθησαν τῇ συνεργασίᾳ τῶν οἰκείων παρὰ τῷ ΠΣΕ γραφείων ἢ τοῦ ὀρθοδόξου ὁμίλου ἐργασίας εἰς τὴν Γενεὴν τῆς Ἑλβετίας μετὰ τῶν κατὰ τόπους ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Αὗται χρονικῶς συνῆλθον ἀπὸ τοῦ 1975-1982, δηλαδὴ κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ τῆς Ε' γενικῆς συνελεύσεως εἰς τὸ Ναϊρόμπι τῆς Κένυας τὸ 1975, μέχρι τῶν παραμῶν (1982) τῆς ΣΤ' γενικῆς συνελεύσεως εἰς τὸ Βανκοῦβερ τοῦ Καναδᾶ (1983). Ἡσχολήθησαν μὲ θέματα ἀμέσου ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν συνεργασίαν τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν μὲ τὴν οἰκουμενικὴν κίνησιν καὶ τὸ ΠΣΕ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ὀρθόδοξον θεολογικὴν προετοιμασίαν διὰ τὴν ΣΤ' γενικὴν συνέλευσιν τοῦ Βανκοῦβερ (1983). Τοιαῦται διασκέψεις ἤρχισαν συγκαλοῦμαι ἤδη ἀπὸ τοῦ 1974, προπαρασκευαστικαὶ διὰ τὴν Ε' γενικὴν συνέλευσιν τοῦ Ναϊρόμπι (1975). Συνιστοῦν ἐν νεώτερον φαινόμενον διορθοδόξου συνεργασίας ἐνώπιον καὶ ἐντὸς τοῦ ΠΣΕ. Θὰ ἦτο δὲ δυνατόν μέχρις ἐνὸς σημείου ὅπως ἐνταχθοῦν εἰς τὴν ἀπὸ μακροῦ συνήθειαν τῶν ἐντὸς τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ τοῦ ΠΣΕ πάσης φύσεως ἰδιαιτέρων συναντήσεων τῶν μελῶν Ἐκκλησιῶν.

Τὰ κείμενα, κατὰ μετάφρασιν τοῦ περιοδικοῦ «Ἐπίσκεψις» 14 (1983) 13-14, ἀρ. 298, εἶναι τὰ ἑξῆς: 1) Ὁμολογεῖν Χριστὸν διὰ τῆς λειτουργικῆς ζωῆς σήμερον, Ἐτσομι-ατζίν, Ἀρμενία 1975. 2) Ὁρθόδοξοι Γυναῖκες. Ὁ Ρόλος καὶ ἡ συμμετοχὴ των εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, Ἀγαπία, Ρουμανία 1976. 3) Ὁ ρόλος καὶ ἡ θέσις τῆς βίβλου εἰς τὴν λειτουργικὴν καὶ πνευματικὴν ζωὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, Πράγα, Τσεχοσλοβακία 1977. 4) Ἡ οἰκουμενικὴ φύσις τῆς ὀρθοδόξου μαρτυρίας, Νέον Βάλαμο, Φιλλανδία 1977. 5) Ὁρθόδοξος θεολογικὴ ἐκπαίδευσις..., Βασιλεία, Ἑλβετία 1978. 6) Ἐλθέτω ἡ Βασιλεία σου. Ὁρθόδοξος συμβολὴ εἰς τὴν παγκόσμιον διάσκεψιν ἱεραποστολῆς εἰς τὴν Μεμβούρνην τὸ 1980, Παρίσιοι, Γαλλία 1978. 7) Μία ὀρθόδοξος πρόσβασις εἰς τὴν διακονίαν, Κρήτη, Ἑλλάς 1978. 8) Ἡ θέσις τῆς μοναστικῆς ζωῆς εἰς τὰ πλαίσια τῆς μαρτυρίας τῆς Ἐκκλησίας σήμερον, Μονὴ Ἄμπα Μπίσου, Αἴγυπτος 1970. 9) Κήρυγμα καὶ κατήχησις, Ζίτσα, Γιουγκοσλαβία 1980. 10) Ἡ ὀρθόδοξος συμμετοχὴ εἰς τὸ ΠΣΕ, Σόφια,

Βουλγαρία 1981. 11) Ἰησοῦς Χριστός, ἡ Ζωὴ τοῦ Κόσμου, Δαμασκός, Συρία, 1982. 12) Μία ὀρθόδοξος πρόσβασις εἰς τὴν δικαίαν οικονομικὴν ἀνάπτυξιν, Κίεβον, Ρωσσία 1982.

Τὰ ὡς ἄνω κείμενα συνιστοῦν μίαν σοβαρὰν καὶ ἀξιόλογον προσφορὰν τῆς ὀρθοδόξου θεολογίας εἰς τὸν λαὸν τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς διαφόρους εἰδικούς τομεῖς τοὺς ὁποίους ἐξετάζουν. Ὁφέλιμος θὰ ἦτο καὶ ἡ εἰς τὴν ἑλληνικὴν μετάφρασις, συλλογὴ καὶ ἐκδοσις αὐτῶν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Γεωργίου Θ. Τσέτση, *Βανκούβερ 1983. Μία Πρώτη Ἀξιολόγησις τῆς ΣΤ' Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ ΠΣΕ*, Ἀθήναι 1984, σελίδες 35, ἀνὰτ. ἀπὸ τὴν «Ἐκκλησιαν».

«Μπῆκε στὴν ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς κινήσεως καὶ ἡ ἕκτη Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Πάγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, ποὺ συνῆλθε στὸ Βανκούβερ τοῦ Καναδᾶ μεταξὺ 24 Ἰουλίου καὶ 30 Αὐγούστου 1983» (σ. 5). Ἔτσι ἀρχίζει τὸ γραπτὸν του περὶ τῆς ΣΤ' γενικῆς συνελεύσεως τοῦ ΠΣΕ εἰς τὸ Βανκούβερ τοῦ Καναδᾶ (1983) ὁ πατὴρ Γεώργιος Θ. Τσέτσης, τὸ ὁποῖον μέχρι τέλους ἀποτελεῖ ἐν εὐχάριστον ἀνάγνωσμα. Τὸ παρελθόν, τὸ παρόν, ἡ διεξοδικὴ εἰς τὰ γινόμενα καὶ τὸν τρόπον ἐργασίας, ἡ παρουσίαισις τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ συνεδρίου, ἡ ἀνεσις εἰς τὸν χειρισμὸν τῶν γραφομένων, τὸ λεπτὸν πνεῦμα, τὸ μέλλον, ἡ πεῖρα ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, καὶ ἄλλοι λόγοι καθιστοῦν τὸ ἀνάγνωσμα ἀπολαυστικόν.

Πίναξ Περιεχομένων: Προλεγόμενα, σ. 5-7. Α'. Ἡ θεματολογία τῆς Στ' γενικῆς συνελεύσεως, σ. 7-12. Β'. Ἡ προβληματικὴ τοῦ Βανκούβερ, σ. 12-20. Γ'. Οἱ προτεραιότητες τοῦ ΠΣΕ κατὰ τὴν προσεχῆ ἑπταετία, σ. 21-23. Δ'. Οἱ πολιτικὲς θέσεις τῆς συνελεύσεως τοῦ Βανκούβερ, σ. 24-27. Ε'. Ἡ ὀρθόδοξη παρουσία στὴν ΣΤ' γενικὴ συνέλευσις, σ. 27-33. Ἐπιλεγόμενα, σ. 34-35.

Παράλληλα ἔχουν γραφεῖ ἤδη καὶ ἄλλαι παρομοίας φύσεως μελέται ἀπὸ ὀρθόδοξου θεολόγου καὶ ἐκκλησιαστικοῦ ἀνδρα, οἱ ὁποῖοι μετεῖχον εἰς τὴν συνέλευσιν τοῦ Βανκούβερ, εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἀλήθειαν, τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἄλλα περιοδικά. Ἐκτὸς ἄλλων ἴδε: Φιλαδέλφειας Βαρθολομαίου, Τὸ Βανκούβερ καὶ οἱ Ὁρθόδοξοι, Θεσσαλονίκη 1984. Καρθαγένης Παρθενίου, Ἡ Ἑκτη Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ ΠΣΕ εἰς τὸ Βανκούβερ τοῦ Καναδᾶ (1983), Ἀθήνα 1984.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἐπισημανθῇ ἡ ἱστορικὴ κ.λ. σημασία τῶν ἐκθέσεων τῶν ἐκάστοτε ἀντιπροσωπειῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου, εἰς τὰ πάσης φύσεως συνέδρια τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως, ἤδη ἀπὸ τοῦ 1920 καὶ ἐξῆς, ποῦ ἐδημοσιεύοντο τακτικῶς εἰς τὰ περιοδικὰ τοῦ πατριαρχείου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δυστυχῶς ἔπαυσε νὰ γίνηται μετὰ τὸ κλείσιμον τῶν περιοδικῶν τούτων (1964). Ἴδε: Βασιλείου Θ. Σταυρίδου, Ἱστορία τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, Β' ἐκδ., (ὑπὸ ἐκδοσιν).

Ὁ γράφων εἶχε τὸ εὐτύχημα νὰ παρουσιάσῃ καὶ ἄλλας δύο ἐργασίας τοῦ μ. πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργίου Θ. Τσέτση εἰς τὸ περιοδικὸν Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς 57 (1974) 167-168· 60 (1977) 276-277. Ὁ ἴδιος εὐχεται εἰς τὸν συγγραφέα, καὶ ἀγαπητὸν του μαθητὴν, ὅπως συμπληρώσῃ τὴν περὶ τῆς οἰκουμενικῆς κινήσεως διδακτορικὴν του διατριβὴν, καταρτίσῃ δὲ μελλοντικῶς καὶ ἕνα κατάλογον τῶν δημοσιευμάτων του.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗΣ

Κ. Μητσάκης, *Τὸ ἔμπυρξον ὕδωρ* (Μελέτες μεσαιωνικῆς καὶ νεοελληνικῆς φιλολογίας), Ἀθήνα 1983, σσ. 562.

Ὁ καθηγητὴς Κ. Μητσάκης εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἓνα πλῆθος βιβλίων καὶ μελετῶν του, ποὺ ἀναφέρονται στὰ βυζαντινὰ καὶ νεοελληνικὰ γράμματα, τὰ ὁποῖα δίδαξε παλαιότερα στὰ Πανεπιστήμια τοῦ Μαίριυλαν (Η.Π.Α.) καὶ Ὁξφόρδης (Ἀγγλία). Σήμερα διδάσκει νεοελληνικὴ φιλολογία στὴ Φιλοσοφ. Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ παρακολουθεῖ —συμμετέχοντας πάντα ἐνεργᾶ— τὰ ἑλληνικὰ καὶ ξένα συνέδρια, ποὺ εἶναι ἀφιερωμένα σὲ μεσαιωνικὰ καὶ νεοελληνικὰ θέματα. Ὁ σ. εἶχε τὴ φαεινὴ ἰδέα νὰ συγκεντρώσει τίς διάφορες εἰδικές μελέτες καὶ ἐπιστημονικὲς εἰσηγήσεις του σὲ Συνέδρια σὲ δύο μεγάλους τόμους τῶν ἐκδόσεων «Φιλιππότη»: ὁ πρῶτος τόμος, μὲ τὸν τίτλο «Πορεία μέσα στὸ χρόνο» (σσ. 443), κυκλοφόρησε τὸ 1982, καὶ περιλαμβάνει «Μελέτες νεοελληνικῆς Φιλολογίας», χωρισμένες σὲ τέσσερις ἐνότητες (α' Μελέτες γιὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, β' Μελέτες γιὰ τὴ νεοελληνικὴ πεζογραφία, γ' Μελέτες γιὰ τὴ νεοελληνικὴ ποίηση καὶ δ' Γενικὰ θέματα).

Ὁ β' τόμος, ποὺ σύντομη παρουσίασή του ἐπιχειροῦμε σ' αὐτὲς τίς γραμμές, διαιρεῖται σὲ πέντε ἐνότητες. Στὴν Α' περιλαμβάνονται 7 μελέτες τοῦ σ., ποὺ ἀναφέρονται στὴ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία, καὶ παρουσιάζονται ἐδῶ στὴ γλώσσα ποὺ πρωτοδημοσιεύθηκαν: 1. *The Hymnography of the Greek Church in the Early Christian Centuries*, 2. *The Vocabulary of Romanos the Melodist*, 3. *Γλωσσικὴ ἀνάλυση τοῦ ἀ' Ακαθίστου Ὑμνου*, 4. *Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Παραῦμογραφία*, 5. *Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχες στὴ Βυζαντινὴ Ὑμνογραφία*, 6. *The genuineness of the poem on Mary the Virgin by John Plousiadenos*, καὶ 7. *Ἐνας Λαϊκὸς Κρητικὸς ἀ' Ακαθίστος* τοῦ ΙΕ' αἰ. Στὴ Β' ἐνότητα ἔχουμε δύο μελέτες, γραμμένες κατ' εὐθεῖαν στ' ἀγγλικά, ποὺ ἀναφέρονται σὲ ἀσκητικὰ κείμενα: 1. *Problems concerning the manuscript tradition of John Mauropous' work*, καὶ 2. *Symeon, Metropolitan of Euchaita, and the Byzantine Ascetic Ideals in the Eleventh Century*. Στὴν Γ' ἐνότητα δημοσιεύονται 7 μελέτες γιὰ τὸ Πρωτονεοελληνικὸ Μυθιστόρημα: 1. *The Tradition of the Alexander Romance in Modern Greek Literature*, 2. *Beobachtungen zum Byzantinischen Alexandergedicht*, 3. *Διήγησις περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Μεγάλων Πολέμων*, 4. *Σχόλιο σὲ χωρίο τοῦ Μυθιστορήματος τοῦ Ἀλεξάνδρου*, 5. *Τὸ Μυθιστόρημα τοῦ Ἀχιλλέα*, 6. *Palamedes* καὶ 7. *Castly and Towers in Early Modern Greek Poetry*. Στὴν Δ' περιλαμβάνονται 3 μελέτες γιὰ τὴ Δημιώδη ποίηση: 1. *«The Chronicle of Morea» and the Literary Problems*, 2. *Ὁ θρῆνος τῆς Κύπρου* καὶ 3. *Περὶ τοῦ Παγκάλου Ἰωσήφ*. Στὴν Ε' καὶ τελευταία ἐνότητα «Γενικὰ θέματα» δημοσιεύονται δύο γενικοῦ ἐνδιαφέροντος μελέτες: 1. *Ὁ Ἀρχαῖος Κόσμος καὶ τὸ Βυζάντιο* καὶ 2. *Τὸ Θρησκευτικὸ Θέατρο στὸ Βυζάντιο*.

Ὅπως βλέπει ὁ ἀναγνώστης καὶ ἀπὸ τὴν ἀπλὴν παράθεση τῶν περιεχομένων, ὁ τόμος εἶναι πολὺτιμος γιὰ ὅσους ἀσχολοῦνται μὲ τὰ βυζαντινὰ καὶ νεοελληνικὰ γράμματα καὶ εἶναι μιὰ σημαντικὴ προσφορὰ καὶ τοῦ σ. καὶ τοῦ ἐκδότη σὲ δλους κείνους, ποὺ ἀγαποῦν αὐτὰ τὰ κείμενα μὰ δὲν εἶναι πάντα δυνατὸ ἢ εὐκόλο νὰ τὰ βροῦν στὰ δυσεῦρετα στὴν Ἑλλάδα ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ (ἰδίως τὰ ξένα) καὶ νὰ τὰ διαβάσουν. Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ καὶ τόσο χρήσιμη κωδικοποίηση τῶν μελετῶν τοῦ Καθηγητοῦ Μητσάκη, πέρ' ἀπὸ τοὺς φοιτητὰς του, ἐνδιαφέρει πολὺ κ' ἓνα πλατύτερο ἀναγνωστικὸ κοινὸ, ἐδῶ καὶ στὰ ἑξωτερικὸ, ἰδιαίτερα τώρα, ποὺ μεγαλώνει ὁ ζήλος τῶν ἑλληνιστῶν γιὰ στροφὴ στὰ βυζαντινὰ καὶ νεοελληνικὰ γράμματα καὶ ἰδρύνονται πολλὲς σχετικὲς ἔδρες στὰ ξένα πανεπιστήμια. Ἀκόμη πρέπει νὰ σημειωθεῖ, πὼς ὁ Καθηγητὴς Μητσάκης, γλωσσομαθέστατος ὅπως εἶναι καὶ πολυγραφώτατος, πέρ' ἀπὸ τὴν καθολικὴ ἐποπτεία τῶν χώρων καὶ τῶν θεμάτων ποὺ ἐξετάζει, πλη-

σάζει τὴν ἰδιαιτέρη προβληματικὴ τους σὰν ἀρμόδιος καὶ εἰδικός, ἀφοῦ ἐπὶ χρόνια τὰ διδάσκει καὶ τὰ συζητεῖ σὲ Συνέδρια ἢ σὲ Φροντιστήρια εἰδικά. Ἄξιζει νὰ προστεθεῖ, ἀκόμη, ὅτι, ὅπου ἔχει προκύψει κάποιο καινούργιο στοιχεῖο, ἢ κάποια κριτικὴ ἔδωκε ἀφορμὴ σὲ δευτέρη ματιὰ, ὁ σ. δὲν διστάζει νὰ ἐπανέλθει μὲ δευτερολογία ἢ Postscriptum, διορθώνοντας ἢ ἐλέγχοντας.

Χωρὶς νὰ θέλω νὰ μειώσω στὸ παραμικρὸ τὴν προσφορὰ τοῦ Καθηγητοῦ Μητσάκη, ἐδῶ στὸ τέλος, θὰ σημειώσω μιὰ μικρὴ μου ἐπιφύλαξη: μήπως δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιτρέψει στὸν κάπως βάρβαρον ὁδοστρωτήρα τοῦ μονοτονικοῦ συστήματος νὰ πάρει σβάρνα ὅλα τὰ βυζαντινὰ καὶ μεσαιωνικὰ κείμενα; Εἶναι πολλοὶ οἱ λόγοι —καὶ εἶμαι σίγουρος πὼς δὲν τοὺς ἀγνοεῖ ὁ σ.— πού θὰ πρέπει νὰ μᾶς κάνουν πρὸς προσεχτικούς καὶ περισσότερο φειδωλοὺς σὲ ὑποχωρήσεις, ὅταν αὐτὲς ἀφοροῦν σὲ ἱερὰ ἐλληνορθόδοξα κείμενα.

Π. Β. ΠΑΣΧΟΣ

Kaslow, Florence and Sussman, Marvin B., (Eds.), *Cults and the Family*. Marriage and Family Review, Vol. 4, Nos. 3/4, New York: The Haworth Press pp. 192.

The plethora of cults in recent years compelled theologians, clergy, psychologists, sociologists and other public officials and leaders to study seriously this American religious phenomenon. There is a great deal of literature circulating, both in the religious community and among the general public. A great number of books and articles written by clergy assist local churches to disseminate information to their congregations. In addition, TV documentaries and special programs inform the public of the dangers that these religious cults present, especially to the youth.

The present work is a collection of essays by specialists in sociology and psychology. The objective of this work is to present the cults from an unbiased perspective. The essays are well written and of a high scholarly quality.

The first essay, «The Cult Phenomenon: Historical, Sociological, and Familial Factors Contributing to Their Development and Appeal» was written by Lita L. Schwartz, professor of Educational Psychology at Penn. State University and Florence Kaslow, family therapist and editor of the *Journal of Marital and Family Therapy*. In this essay the authors present the historical development and the psychological background to the problem of the destructive cults. The book deals with the sociological and psychological approach of the totalist psychology, the mind manipulation, and brainwashing. A chart is included to show the important characteristics that various religious groups and cults have in common. At the end of the essay many valuable references on the cults are included.

The second essay, «The Dynamics of Mass Conversion,» by Christopher, G. Edwards, an ex-cultist, author of *Crazy for God* and editor of *Genetic Technology News*, presents some interesting statistics about those joining the Unification Church, as well as giving a personal account of the author's experiences as a cult member and of going through thought alteration and thought reform. He explains how the cults recruit and their successful brainwashing through rigid rules and systematic teaching.

The third essay, «A Typology of Family Responses to a New Religious Movement,» was written by James A. Beckford, senior lecturer at the University of Durham, England. He gives an overview of the cults in England, emphasizing the

psychological and sociological impact on the family. He points out three types of family responses to relatives joining the cult: incomprehension, anger and ambivalence. He points out that those joining the cults are not from broken homes but from normal families.

The fourth is written by Thomas Robbins, a sociologist, and Dick Anthony; both are connected with the Center for the Study of New Religions at the Graduate Theological Union, Berkeley, California. In «Cults, Culture and Community,» the authors refer to the definition of cultism as follows: «The term 'cult' is increasingly used by both scholars and popular writers to refer to marginal or deviant spiritual movements...» p. 58. They attempt to define the terms «cult» and «sect,» «cults» and «culture,» «cults» and «community,» and «cults» and «family.» They suggest «longitudinal studies» to make an objective assessment of the cults by studying converts who stay with the cult a long time. They analyze the «nuclear» family and the sociological changes of family life that make many traditional-minded Americans find surrogate families in the cults.

The fifth essay, «Cults Versus Families: A Case of Misattribution of Cause?», was written by Brock K. Lilburne, a graduate student in the Department of Social Psychology, and James T. Richardson, professor of sociology at the University of Nevada at Reno. The approach of this article points out the injustices done to the cults by «anti-cultists.» The anti-cultists use ideological bias models to combat the cults. They claim to offer a «corrective view» to the «over-reaction» of some professionals. They offer three pages of references for further study on the subject.

«Families and Cults» is the sixth essay, authored by Teresa Marciano, professor of sociology at Fairleigh Dickinson University, Teaneck, New Jersey. The author analyzes the claim of the family upon the children in the Soviet Union and United States. She points out that the Soviet state «delegates» family rights to the children. For instance, the family is stripped of its rights to have their children receive religious instruction in church, but the Soviet law allows the family to transmit religious values within the family. In the United States in recent years the courts have taken away the rights of parents in order to protect the welfare of the children. Cases of such children are of Jehovah's Witnesses who refuse blood transfusion. It is unfair for the author of this essay to compare St. Francis of Assisi to today's cult practice of conversion, running away from home and wealth in order to live an ascetic life. The basic difference, however, is that St. Francis did it for Christ who alone is Lord, whereas the cultists exalt their leader to the divine lordship.

«The perfect Families: Visions of the Future in a New Religious Movement» is the seventh essay. The authors are David B. Bromley, associate professor and chairman of the Department of Sociology, University of Hartford, Anson D. Shupe, Jr., associate professor, Department of Sociology, University of Texas at Arlington, and Donna L. Oliver, a doctoral candidate at the University of Massachusetts. This paper examines «the family structure as it is idealized in the ideology of the Unification Church and as it is envisioned by members of the church (Moonies) who are moving toward family formation.» (p. 30).

The next essay gives an account of two parents who experienced their daughter's conversion to the Unification Church and her subsequent deprogramming. This eighth article was written by Marie and Ben Hershell, pseudonyms, and gives

a personal story of the bitter experience that many parents go through with the cult involvement of their children. In «Our involvement with a Cult,» they recommend that «professional people such as clinical psychologists, clergymen and women, and psychiatrists must become familiar with the background and operations of the cults.» (p. 130). This article is extremely valuable to clergy and parents in order to be informed and understand the pain of those who are involved in the cults.

The ninth essay is «The Cult Phenomenon: Behavioral Science Perspectives Applied to Therapy.» The author is Marvin F. Galper, a practicing psychiatrist in San Diego. The article «presents and synthesizes some of the social science findings which deal with the American religious cult.» (p. 142). In addition, the article refers to the totalist organizations that emerged in other cultural contexts. It also points out that there is absolute need for professional help of those who have been successfully deprogrammed.

Dr. Donald J. Attenberg, M.D., Executive Director, Eagleville Hospital and Rehabilitation Center, Eagleville, Pa., wrote the tenth article in this collection, «Therapeutic Community and the Danger of the Cult phenomenon». This is an excellent article on therapeutic communities that emerged during the same period as the cults as a treatment for drug addiction and other drug abuse problems. The model for the therapeutic communities was the group Alcoholics Anonymous, one of the first drug-alcohol therapeutic communities and the prototype of such communities that followed is Synanon. The author points out the similarities and the differences between the cults and the therapeutic communities. He gives valuable historical background of the development and the practices of the therapeutic communities. It is noted here how its leader, Charles E. Dederich III, incorporated Synanon in 1958 and how he became dominant beyond challenge, placing the entire community at his will.

The eleventh essay, «Information Search Strategies: Cults and the Family,» is an extremely valuable bibliographic guide to the research on the cults. It was written by Jonathan B. Jeffery, acting head, Documents and Map Department, Morris Library, University of Delaware, and Patricia W. Jeffery, lecturer for the Writing Center at the University of Delaware. This article gives suggestions for indexes, books, publications, journals and computer services and other helpful materials in the study and enlightenment on the topic of cults and family from the social science perspective.

The twelfth and last essay, «Analytic Essay: Cults,» was written by Kris Jeter, Ph.D., a trainer, human development specialist and associate with Beacon Associates, Ltd., Inc. In this essay, four recent books are analyzed covering the following movements: Gnosticism, the Church of Scientology, the Process, and est. The books that were analyzed are: Pagels, Elain, *The Gnostic Gospels*, New York: Random House, 1979; Wallis, Roy, *The Road to Total Freedom*, New York: Columbia University Press, 1977; Bainbridge, William Sims, *Satan's power: A Deviant Psychotherapy Cult*, Berkeley, California: University of California Press, 1978; Bartley, William Warren, III, *Werner, Erhard: The Transformation of a Man: The Founding of est*, New York: Clarkson N. Potter, 1978. This article attempts to show that «the beliefs, ideologies, and practices of ancient religions do recycle in movements throughout the ages.»

This collection of twelve essays is very valuable to the study of the cults and

the family from the point of view of sociology, psychology and politics. The totalist group psychology and totalitarian control of individuals and the break-up of the family is measured by sociological methods to give the reader a clear view of the harm that cults can bring to the family. One shortcoming that this book has, from my perspective, is that the religious, philosophical and theological analysis and refutation of the cults is missing. One would have to go to other titles written by theologians to find the theological roots of these new heresies.

I highly recommend this scholarly work to all those who are interested in preserving the family and protecting it from the danger of the contemporary heresies and cults.

Hellenic College | Holy Cross Greek Orthodox School of Theology

Rev. GEORGE C. PAPADEMETRIOU